

Małgorzata Przeniosło

Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach, Polska

WITOLD STANIEWICZ
– **PROFESOR EKONOMIKI ROLNICTWA,**
REKTOR UNIwersYTETU STEFANA BATOREGO W WILNIE

Witold Cezary Staniewicz był wilnianinem z urodzenia, a jego rodzina żyła na Wileńszczyźnie od pokoleń. Z Wilnem związał też Staniewicz swoje dorosłe życie. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zaangażował się w organizację Uniwersytetu Stefana Batorego (USB), a wkrótce po jego założeniu podjął na nim pracę jako asystent, potem został tu docentem, profesorem i rektorem. Oprócz pracy na uczelni był też mocno zaangażowany w działalność polityczną.

Urodził się 15 września 1887 r. (3 września według kalendarza juliańskiego) w Wilnie. Był synem ziemianina Cezarego Augusta Staniewicza i Julii Róży z Rossochackich. Ojciec był właścicielem kilkusethektarowych dóbr ziemskich – majątków Zielonpol i Ginejiszki w powiecie trockim. W dzieciństwie Witold często przebywał też w majątku Świrany Rossochackie, należącym do dziadka ze strony matki i to w dużym stopniu od niego przejął zamiłowanie do rolnictwa i nowoczesnego zarządzania nim. Nawet ubiegając się wiele lat później o katedrę profesorską, w swym curriculum vitae uznał czas spędzony u dziadka za początek zdobywania umiejętności w zarządzaniu rolnictwem: „co się tyczy praktyki, to wyrosłem na wsi w gospodarstwie na owe czasy postępowym i uprzemysłowionym dziada mego śp. Antoniego Rossochackiego”¹. Do dziesiątego roku życia Witold korzystał z częstego wówczas nauczania domowego².

W 1897 r. Staniewicz rozpoczął naukę w II Gimnazjum Klasycznym w Wilnie, gdzie w 1906 r. zdał maturę. W tym samym roku zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) z zamiarem studiowania nauk przyrodniczych i filozoficznych. Tu 30 maja 1911 r. otrzymał stopień doktora na podstawie pracy o fizjologii pierwotniaków (*Badania doświadczalne nad trawieniem tłuszczu u wymoczków* ukazały się w 1910 r. w Rozprawach Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, seria III, dział B, t. 50B). Już wcześniej, w roku akademickim 1910/1911, został słuchaczem Studium Rolniczego UJ. W pierwszym roku zajęć wziął udział w kilku studenckich wycieczkach na Węgry i Morawy celem

¹ Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), sygn. 5818, k. 98.

² Ibidem, k. 98, 100.

poznawania tamtejszego rolnictwa. Po roku nauki i złożeniu pierwszego egzaminu wyjechał na dalsze studia rolnicze do Monachium. Zapisał się na Wydział Rolniczy tamtejszej Politechniki, gdzie 6 lutego 1914 r. otrzymał stopień dyplomowanego agronoma. Jednocześnie uczęszczał na zajęcia ekonomiczne na Uniwersytecie i prowadził badania naukowe w Instytucie Zoologicznym u prof. Rycharda Hartwiga (było to możliwe dzięki poparciu prof. Michała Siedleckiego, pod którego kierunkiem przygotowywał na UJ rozprawę doktorską). Latem 1913 r. wybrał się w podróż po Niemczech, Francji i Włoszech z zamiarem poznawania tamtejszego rolnictwa³.

Wspomnianą podróż musiał przerwać w związku z chorobą matki. Wrócił wówczas w rodzinne strony i objął zarząd 700-hektarowymi dobrami pozostawionymi przez zmarłego kilka lat wcześniej ojca. Było to też jego główne zajęcie w okresie I wojny światowej, niełatwe bowiem gospodarstwo trzykrotnie mocno ucierpiało w czasie działań militarnych. Do wojska nie trafił, jako jedynak w 1914 r. nie został zmobilizowany przez Rosjan. Oprócz zarządzania majątkiem ziemskim, Staniewicz starał się poświęcać czas pracy naukowej, angażował się także w działalność społeczną, a potem polityczną. W 1914 r. został wybrany do Rady Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego, był prezesem kółka rolniczego, Kasy Stefczyka, Stowarzyszenia Spożywców. W 1916 r. został członkiem Komitetu Polskiego w Wilnie. W 1917 r. tworzył struktury POW w powiecie trockim i został komendantem na ten teren. Pod koniec 1918 r. zaangażował się też w organizację samoobrony przed zbliżającą się armią sowiecką. Brał udział w rozmowach z Litwinami na temat wspólnej obrony Wilna, w czasie których ze strony polskiej padły deklaracje dotyczące niepodległości Litwy. Na początku 1919 r. ze swoim oddziałem samoobrony (formalnie włączonym do Wojska Polskiego) musiał wycofać się z terenu Wileńszczyzny⁴.

Pod koniec stycznia 1919 r. znalazł się w Warszawie, wkrótce trafił do Zarządu Wojskowego Ziem Wschodnich. W kwietniu wziął udział w udanej operacji wojskowej odbijania Wileńszczyzny z rąk sowieckich. Wyreklamowany z wojska przez kolejne miesiące pracował w stolicy w Zarządzie Cywilnym Ziem Wschodnich. W rodzinne strony wrócił w styczniu 1920 r., z ramienia Zarządu Cywilnego powierzono mu bowiem stanowisko starosty trockiego. Formalnie obowiązki te pełnił do 30 listopada 1920 r., ale już 15 lipca wstąpił do Wojska Polskiego. Trafił na front – „jako oficer liniowy odbyłem na froncie całą kampanię z bolszewikami aż do zawarcia rozejmu, a następnie w Litwie Środkowej aż do zawarcia rozejmu z Litwinami”⁵. Był adiutantem, a potem szefem kancelarii wojskowej gen. Lucjana Żeligowskiego. W wojsku przebywał do jesieni 1921 r., do rezerwy został przeniesiony 1 lutego 1922 r. Za udział

---

³ Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie (LCAP), USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 20, 41; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 97; A. A. Zięba, *Witold Staniewicz*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. 41, z. 3, Warszawa 2002, s. 564.

⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 98; M. Łapa, *Witold Staniewicz – minister reform rolnych w latach 1926–1930*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, t. 6, 2009, s. 237; A.A. Zięba, *Witold Staniewicz*, s. 564.

⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 99.

w walce o niepodległość i granice Polski otrzymał kilka odznaczeń – Krzyż *Virtuti Militari* V klasy, Krzyż Walecznych oraz medale za poniesione rany⁶.

Omówionego okresu sięgają pierwsze związki Staniewicza z nowo tworzącym się w Wilnie Uniwersytetem, jego podpis widnieje pod projektem założenia uczelni z sierpnia 1919 r. Znalazł się on w składzie Komisji Organizacyjno-Rewindykacyjnej. Działalność w Komisji wiązała się zapewne z faktem, że w całe przedsięwzięcie był zaangażowany prof. Michał Siedlecki, pierwszy rektor nowej uczelni, a dawny opiekun jego doktoratu⁷. Z dniem 1 września 1921 r. Uniwersytet wyreklamował Staniewicza z wojska, już 1 kwietnia tego roku powierzono mu bowiem stanowisko starszego asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych (WPiNS), kierowanej przez Władysława Zawadzkiego⁸.

Po powrocie do Wilna, w wyborach do Sejmu Wileńskiego (8 stycznia 1922 r.) Staniewicz został posłem z listy PSL Ziemi Wileńskiej. Był też członkiem sejmowej Komisji Politycznej. Po podjęciu w lutym decyzji o włączeniu Litwy Środkowej do Polski, za czym i Staniewicz się opowiedział, i rozwiązaniu Sejmu Wileńskiego w marcu 1922 r. skoncentrował się na pracy na uczelni, a jego drogi z PSL wkrótce się rozeszły. Wysłano go jeszcze jako kandydata na posła w jesiennych wyborach do sejmu, propozycji jednak nie przyjął⁹.

Praca na uczelni stała się w tym momencie jego głównym źródłem utrzymania, majątek ziemski po ojcu, który znalazł się na terenie państwa litewskiego, utracił w wyniku tamtejszej reformy rolnej, pozostało jedynie 80 ha, na których gospodarowała jego matka. Wkrótce objął jednak w administrację majątki Wersoka i Dierzaniszki w powiecie lidzkim, należące do jego żony i jej rodzeństwa, 24 sierpnia 1921 r. ożenił się bowiem z Eugenią Anną Sumorok, córką adwokata i sędziego Restytuta Sumoroka. Była ona z wykształcenia polonistką, pracowała wówczas jako nauczycielka gimnazjalna, a wcześniej studiowała na Wydziale Filozoficznym UJ w tym samym czasie co jej przyszły mąż¹⁰.

Staniewicz myślał o habilitacji. Ówczesny system pozwalał na szybkie jej przeprowadzenie. W tym czasie habilitacja była tylko procedurą nadawania prawa wykładania określonego przedmiotu na danej uczelni w charakterze docenta. Można ją było przeprowadzić na podstawie jednej wydrukowanej pracy, innego dorobku nie wyma-

⁶ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 42, 63; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 98, 99.

⁷ Litewskie Historyczne Archiwum Państwowe w Wilnie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, f. 1135, ap. 4, b. 163, *passim*; ap. 20, b. 456, k. 1–20; A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1919 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 24–26.

⁸ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 42, 151.

⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 99; *Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań scenograficznych w opracowaniu kancelarii sejmowej*, Wilno 1922, s. V, IX, XI.

¹⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 99; Z. Kaczmarek, *Staniewiczowa Eugenia*, [w:] *PSB*, Warszawa 2002, t. 41, z. 3, s. 572, 573.

gano, choć mógł być on wzięty pod uwagę przez recenzentów¹¹. Staniewicz przygotował pracę pod tytułem *Matujzy Bolondziszki, wieś powiatu lidzkiego (studium społeczno-gospodarcze)*, która ukazała się w Wilnie w 1923 r. Procedurę habilitacyjną¹² w zakresie polityki agrarnej przeprowadził na Wydziale Rolnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW), pozytywna decyzja Rady Wydziału zapadła 6 listopada 1923 r. Zatwierdzenie habilitacji przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego nastąpiło 19 stycznia 1924 r. i dopiero od tego momentu Staniewicz mógł używać tytułu docenta i prowadzić wykłady. Zrezygnował wówczas ze stanowiska asystenta na USB i podjął wykłady na SGGW (od 1 marca 1924 r.), pracował tam tylko w trzecim trymestrze¹³ roku akademickiego 1923/1924. W tym czasie zwrócił się też do Rady Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB z prośbą o przeniesienie prawa wykładania na ten Wydział (wymagało to zatwierdzenia przez ministra), uzyskał zgodę¹⁴ i rozpoczął tam zajęcia zlecone¹⁵. Prowadził tylko wykłady zlecone, gdyż sama habilitacja dawała mu wyłącznie takie możliwości. Szybkie otrzymanie stałego stanowiska, szczególnie wyższego (adiunkta lub profesora) niż wcześniej zajmował na USB, było wówczas trudne. Ówczesny system zatrudniania kadr na uczelniach opierał się na istnieniu ograniczonej liczby katedr profesorskich (nadzwyczajnych i bardziej prestiżowych zwyczajnych) tworzonych przez władze państwowe. Profesorowie (nadzwyczajni i zwyczajni) byli zatrudniani na stanowiskach kierowników tych katedr. Przy katedrach przewidywano stanowiska pomocniczych siła naukowych asystentów i adiunktów (tych ostatnich było niewiele). W związku z tym osoby po habilitacji nierzadko pracowały na stanowiskach starszych asystentów lub prowadziły tylko wykłady zlecone¹⁶.

Na WPiNS USB Staniewicz wykładał ustawodawstwo agrarne i politykę agrarną. W roku 1925/1926 zaczął też prowadzić zajęcia w Studium Rolniczym przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (WMP), najpierw z ekonomii społecznej, a w kolejnym

¹¹ *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, Dz.U. RP, 1920, nr 72, poz. 494, s. 1286-1288.

¹² Składała się z oceny pracy przez dwóch recenzentów, wykładu i kolokwium habilitacyjnego.

¹³ W okresie międzywojenny rok akademicki na większości uczelni dzielił się na trzy części, tylko w szkołach technicznych na dwie.

¹⁴ Prawdopodobnie przez ten jeden trymestr roku akademickiego 1923/1924 Staniewicz wykładał na obu uczelniach. Zgodnie bowiem z zaświadczeniem wydanym przez dziekanat WPiNS USB w 1933 r. Staniewicz przeniósł habilitację z SGGW na USB 27 lutego 1924 r. i rozpoczął tam wówczas wykłady (LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 56). W życiorysie z 1926 r. Staniewicz pisze z kolei, że w III trymestrze roku 1923/1924 wykładał na SGGW (AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 98).

¹⁵ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 54–56; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 90, 98, 112.

¹⁶ Szerzej na temat procedury habilitacyjnej, uprawnień docenta i sytemu zatrudniania kadr na uczelniach zob. M. Przeniosło, *Stopnie tytuły i stanowiska naukowe w II Rzeczypospolitej*, „Res Historica”, t. 33, 2012, s. 154-158.

roku także z polityki agrarnej oraz organizacji budownictwa rolniczego¹⁷. Intensywnie pracował naukowo, przygotował kilka prac, odbył zagraniczną naukową podróż do Szwajcarii i Włoch (w 1925 r.). Przebywał m.in. w Międzynarodowym Instytucie Rolniczym w Rzymie i zajmował się badaniem działalności organizacyjnej Związku Włościańskiego w Szwajcarii¹⁸.

Na początku 1926 r. pojawiła się szansa na objęcie katedry profesorskiej na Politechnice Lwowskiej (PLW) w związku z przejściem prof. Stefana Pawlika na emeryturę (1 października). Była to nadzwyczajna Katedra Administracji Rolniczej na Wydziale Rolniczo-Lasowym. Po przeprowadzeniu procedury związanej z wyłanianiem kandydata na katedrę Komisja ds. tej obsady na posiedzeniu 26 maja 1926 r. zarekomendowała (12 głosami na 13) Radzie Wydziału wysunięcie kandydatury Witolda Staniewicza. Do oceny przedstawił 10 prac z lat 1923–1926. Dotyczyły one głównie polityki agrarnej w kraju i za granicą współcześnie i w kontekście historycznym. We wniosku Komisji na jego temat napisano m.in.: „Kandydat ma doskonale przygotowanie przyrodnicze, w dalszym ciągu rolnicze i w końcu ekonomiczne oraz posiada dostateczną zupełnie znajomość praktycznego gospodarowania nie tylko przez odbycie praktyki rolniczej w czasie studiów, ale przez administrację i odbudowę majątków ziemskich i to kilkukrotną w czasach powojennych. Liczne podróże naukowe do Francji, Niemiec, Włoch, praca w Międzynarodowym Instytucie w Rzymie, tudzież praca w Szwajcarii u prof. Laura, rozszerzyła w znacznym stopniu zakres jego wiedzy i poznania metod pracy na Zachodzie, które będzie umiał stosować przy badaniach podejmowanych w kraju”¹⁹. Akt nominacyjny na profesora nadzwyczajnego²⁰ prezydent podpisał 30 września 1926 r. Ostatecznie Staniewicz katedry jednak nie objął²¹ w związku z powierzeniem mu urzędu ministra²².

Witold Staniewicz został mianowany ministrem 20 czerwca 1926 r. Objął resort re-

---

¹⁷ *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1924/1925*, Wilno 1924, s. 12; w *roku akademickim 1925/1926*, Wilno 1925, s. 12, 26; w *roku akademickim 1926/1927*, Wilno 1926, s. 13, 22.

¹⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 90, 99.

¹⁹ *Ibidem*, k. 89, 90.

²⁰ Akt przewidywał prowadzenie co najmniej 5 godzin wykładu i 2 godzin ćwiczeń tygodniowo. Z możliwym przelicznikiem godziny wykładu na dwie godziny ćwiczeń (*ibidem*, k. 110). Do obowiązków profesora należało także: twórcza praca naukowa, kierowanie zakładem związanym z katedrą, egzaminowanie, branie udziału w posiedzeniach kolegialnych władz uczelni. *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, s. 1286.

²¹ W październiku 1929 r. rektor PLW w piśmie do MWRiOP stwierdził: „Prof. Staniewicz nie mógł objąć swych obowiązków profesorskich we Lwowie i nie złożył też przysięgi służbowej” (*ibidem*, k. 125). Złożenie przysięgi było warunkiem koniecznym do objęcia katedry i momentem, od którego profesor katedrą kierował. Staniewicz początkowo utrzymywał kontakt z PLW, w roku akademickim 1927/1928 nieodpłatnie prowadził co dwa tygodnie wykłady, brał wówczas także udział w posiedzeniach Rady Wydziału, wszedł w skład jednej z komisji habilitacyjnych (*ibidem*, k. 170).

²² LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 102; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 106, 125, 176.

form rolnych, po rezygnacji Józefa Raczyńskiego, w trzecim już z powołanych po przewrocie majowym rządów, premierem był wówczas profesor PLw Kazimierz Bartel. Staniewicz pozostawał ministrem również w siedmiu kolejnych rządach, aż do 4 grudnia 1930 r.²³ Jako minister postawił sobie za cel rekonstrukcję struktury agrarnej kraju. Dążył do tego, aby rozpoczęta przez ustawę o reformie rolnej parcelacja majątków ziemskich nie prowadziła do dalszego rozdrobnienia gospodarstw chłopskich. Kładł nacisk na konieczność konsolidacji i upełnorolnienia drobnych gospodarstw. Poprzez kredytowanie rolnictwa przez państwo i działania mające na celu zredukowanie nadmiaru rąk do pracy na wsi chciał doprowadzić do przekształcenia gospodarstw chłopskich, mających na wół naturalny charakter, w nowoczesne gospodarstwa towarowe²⁴.

Rok przed opuszczeniem urzędu ministra Staniewicz został mianowany profesorem zwyczajnym USB (2 października 1929 r.), otrzymał zwyczajną Katedrę Ekonomiki Rolnej przypisaną do Studium Rolniczego przy WMP. Wniosek nominacyjny był opatrzone sześcioma nowymi pracami wydanymi w czasie zajmowania katedry nadzwyczajnej; dotyczyły one głównie różnych kwestii związanych z reformą rolną. Na zajęcia na uczelni Staniewicz dojeżdżał, prowadził je w nieco obniżonym wymiarze w związku obowiązkami ministerialnymi. W Wilnie starał się w tym okresie bywać jak najczęściej, w rodzinnym mieście przebywała jego żona i syn, który tam się urodził 18 sierpnia 1929 r. (po dziadku ze strony matki otrzymał imię Restytut). Łączenie stanowisk ministra i profesora nie zawsze było łatwe, na początku 1930 r. Staniewicz zrzekł się pborów profesorskich²⁵ do końca roku akademickiego w związku z natłokiem prac w ministerstwie i niemożnością wykonywania obowiązków profesora²⁶.

Kontakty ze środowiskiem wileńskim Staniewicz utrzymywał przez cały czas. W czerwcu 1927 r. został radnym miejskim, a rok pniej współtworzył spółkę, która przejęła „Kurier Wileński”. Intensywnie współpracował z Wileńską Izbą Rolniczą²⁷.

W grudniu 1930 r. Staniewicz przestał być ministrem, nie zaproponowano mu już wejścia do kolejnego rządu, ale w wyborach parlamentarnych w listopadzie 1930 r. został posłem z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR). Jego drogi z politykami Bloku powoli się jednak rozchodziły. Mimo że był mocno związany z Józefem Piłsudskim, poznał go w dzieciństwie, obie rodziny przyjaźniły się bowiem, potrafił się otwarcie nie zgadzać się z poczynaniami rządu. Punktem zwrotnym w jego karierze politycznej stała się „sprawa brzeska”. Staniewicz jako poseł wylałał

²³ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 1-12, 151, 168.

²⁴ Szerzej na temat pracy Staniewicza jako ministra reform rolnych zob. M. Łapa, *Witold Staniewicz*, s. 240-252.

²⁵ Pensja profesora zwyczajnego wynosiła wówczas około 750 zł, po 1933 r. – 1000 zł. Była nawet 4-krotnie niższa od uposażenia ministra i prawie 4-krotnie wyższa od uposażenia nauczyciela szkoły średniej. Szerzej zob. M. Przeniosło, *Dochody nauczycieli państwowych szkół akademickich w II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 68, 2008, s. 35-63.

²⁶ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 85, 99; AAN, MWRiOP, sygn. 241, k. 40, 114, 124, 133, 142, 145-147, 164.

²⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 122; A.A. Zięba, *Witold Staniewicz*, s. 567.

się ze stanowiska rządowego wobec podnoszonej przez opozycję konieczności sprawdzenia informacji o przypadkach złego traktowania, nawet torturowania, więźniów politycznych osadzonych w twierdzy brzeskiej, które dotarły do opinii publicznej w grudniu 1930 r. po zwolnieniu za kaucją części aresztowanych. Na posiedzeniu sejmku 16 grudnia 1930 r. wstrzymał się od głosowania nad wnioskiem opozycji o procedowanie tej kwestii jako nagłej i chciał nawet złożyć mandat poselski²⁸.

W środowisku akademickim informacje o złym traktowaniu polityków opozycji osadzonych w twierdzy brzeskiej odbiły się szerokim echem również w Wilnie. W całym kraju zorganizowano akcję pisania listów protestacyjnych skierowanych do władz, zapoczątkowali ją profesorowie UJ²⁹. Na USB protest został zainicjowany przez byłego rektora Mariana Zdziechowskiego (też kiedyś piłsudczyka), z którym Staniewicz był zaprzyjaźniony. Zwołano w tej sprawie Zebranie Ogólne Profesorów³⁰ (26 grudnia 1930 r.), wzięło w nim udział około 30 z prawie 80 pracujących wówczas na uczelni profesorów. Rektor Aleksander Januskiewicz³¹, mimo swych prorządowych zapatrywań, starał się zachować neutralność w tej sytuacji. Dyskusja była bardzo burzliwa, szczególną aktywność spośród zwolenników podpisania listu protestacyjnego wykazywał były rektor Stanisław Pigoń oraz przywódca „grupy proendeckiej” na WPiNS Stefan Glaser. Kilkunastu profesorów zdecydowało się na sygnowanie protestu, byli wśród nich przedstawiciele obecnych i byłych władz uczelni. Deklarację taką złożył prorektor ks. Czesław Falkowski, dziekani: Wydziału Humanistycznego (WH) – Stefan Glixelli, Teologicznego (WT) – ks. Ignacy Świrski oraz byli rektorzy – Marian Zdziechowski, Stanisław Pigoń i Władysław Dziewulski. Sprawa wywoływała tak wielkie emocje, że Stanisław Pigoń i Stefan Ehrenkreutz (dziekan WPiNS i polityk BBWR) chcieli się nawet „z powodu Brześcia” pojedynkować³².

Niespełna dwa lata później równie duże kontrowersje w środowisku akademickim wywołał projekt nowej ustawy o szkołach akademickich, który został rozesłany uczelniom w listopadzie 1932 r. Ta sprawa zaważyła ostatecznie na politycznej drodze Staniewicza. Nowe uregulowania zostały odebrane przez środowisko akademickie jako

---

²⁸ *Sprawa Brześcia w sejmie*, „Dziennik Wileński”, 18 grudnia 1930, s. 1; B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 100, 101, 104; A.A. Zięba, *Witold Staniewicz*, s. 563.

²⁹ Szerzej zob. *Sprawa brzeska. Dokumenty i materiały*, oprac. M. Leszczyk, Warszawa 1987, s. 31–41.

³⁰ Zebranie ogólne profesorów złożone ze wszystkich profesorów było jednym z głównych kolegialnych organów władz samorządowych uczelni. Uregulowania ustawowe z 1920 r. dawały uczelniom prawo wyboru, czy chcą, by ich najwyższym organem samorządowym był senat (złożony z rektora, prorektora, dziekanów i reprezentantów każdego z wydziałów – po jednej osobie), czy też senat i zebranie ogólne profesorów. *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, s. 1279–1281.

³¹ Pochodził z Wydziału Lekarskiego (WL). Był też osobistym lekarzem Józefa Piłsudskiego.

³² *Profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego w sprawie Brześcia*, „Dziennik Wileński”, 24 grudnia 1930, s. 2; B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 102, 104, 125, 126, 172, 503; S. Glaser, *Urywki wspomnień*, Londyn 1974, s. 20.

próba zamachu na samorządność uczelni³³. Swoj sprzeciw wobec projektu wyrażały poszczególne uczelnie, towarzystwa naukowe i wielu profesorów³⁴. Mimo takiej reakcji środowiska naukowego ustawa została uchwalona w niemal niezmienionej postaci. Spośród zmian, które nie były akceptowane, do najbardziej bulwersujących należały: konieczność zatwierdzania rektora i prorektora przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego oraz dane mu prawo do likwidowania katedr profesorskich bez zgody uczelni, które postrzegano jako narzędzie do usuwania niepokornych profesorów³⁵.

Dyskusja nad projektem nowej ustawy toczyła się również na USB. Podjęto ją m.in. na posiedzeniu Senatu, które trwało kilka dni, od 9 do 16 listopada 1932 r. Szczególnie aktywnym krytykiem ustawy był prodziekan WH Stefan Glixelli³⁶. Rektor Kazimierz Opoczyński (pochodził z WL), choć wybrany m.in. głosami zwolenników endecji, którzy najostrzej atakowali ustawę, starał się uspokajać emocje. Na początku marca 1933 r., tuż przed uchwaleniem ustawy, zakazał organizowania protestacyjnych wieców studenckich. Pojawił się jednak na takowym, nielegalnym, odbywającym się 13 marca na uniwersyteckim dziedzińcu Piotra Skargi, aby spróbować uspokoić sytuację. Młodzież podburzali bowiem także profesorowie³⁷.

W okresie burzliwych dyskusji nad projektem ustawy pod koniec 1932 r., toczonych i na uczelniach, i w sejmie, Staniewicz zrezygnował z mandatu poselskiego³⁸. Poróżnienie się z obozem rządowym³⁹ zaważyło na jego pracy na uczelni, w tym przypadku w sposób pozytywny. W związku z jego postawą w odniesieniu do sprawy brzeskiej i ustawy o szkołach akademickich stał się w 1933 r. dobrym kandydatem na rektora dla dość szerokiego kręgu profesorów z wyjątkiem bardzo radykalnych zwolenników BBWR. Poglądy polityczne profesorów miały znaczący wpływ nie tylko na postrzeganie tak kontrowersyjnych spraw, jak wspomniane, ale i na wybór rektorów. Na USB w zasadzie przez cały okres międzywojenny względy polityczne i walka zwolenników kolejnych rządów oraz ich przeciwników były jednym z najbardziej istot-

³³ W okresie międzywojennym kompetencje władz najważniejszych polskich uczelni określało właśnie w ustawach o szkołach akademickich. Uchwalono wówczas dwa takie akty prawne w lipcu 1920 r. i w marcu 1933 r. W obu nadzór nad szkołami akademickimi ze strony państwa należał do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ustawa z 1920 r. była dość liberalna i dawała uczelniom dużą autonomię, w jej ramach wybór władz leżał w gestii poszczególnych szkół.

³⁴ *W obronie wolności szkół akademickich*, Kraków 1933; B. Jaczewski, *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*, Wrocław 1978, s. 170, 171; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego*, red. A. Garlicki, Warszawa 1982, s. 218–241; J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000, s. 648–652.

³⁵ *Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, Dz.U. RP, 1933, nr 29, poz. 247, s. 594–596.

³⁶ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IA, b. 957, k. 95–98; B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 427.

³⁷ B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 425, 464, 471, 472, 478.

³⁸ A.A. Zięba, *Witold Staniewicz*, s. 568.

³⁹ Staniewicz nie zerwał na stałe kontaktów z obozem sanacyjnym, pod koniec lat trzydziestych skierował się ku Obozowi Zjednoczenia Narodowego.

nych czynników. W latach trzydziestych środowisko wileńskich profesorów zantagonizowało się na tle politycznym jeszcze bardziej niż wcześniej. Walka dwóch grup – prosanacyjnej i proendeckiej, była bardzo widoczna. Zwolennicy endecji stanowili wśród profesorów USB mniejszość, potrafili jednak wykorzystywać niesnaski wśród „przeciwników”, przeciągać na swoją stronę niezdecydowanych i przeforsowywać popieranych przez siebie kandydatów.

W 1933 r. wybory na rektora przeprowadzano zgodnie z nową ustawą z marca tego roku. W odniesieniu do rektora i prorektora⁴⁰ zmiany w ustawie były szczególnie znaczące, pojawiła się bowiem konieczność zatwierdzenia rektora przez Prezydenta RP, na wniosek ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, a prorektora przez tegoż ministra. W nowych uregulowaniach obaj byli wybierani na trzy lata (wcześniej na rok), nie w tym samym roku; rektora wyłaniano spośród profesorów zwyczajnych, prorektora także z nadzwyczajnych. Wyboru dokonywali delegaci poszczególnych wydziałów (w zależności od wielkości rady danego wydziału było ich od 1 do 5), a nie jak wcześniej zebranie ogólne profesorów. Minister, oprócz wpływu na zatwierdzenie rektora i prorektora, zyskał też prawo do ustalania sposobu wyboru delegatów, regulaminu i terminu wyborów. W przypadku braku akceptacji ze strony ministra dla kandydata danej szkoły na rektora lub prorektora ustawa zobowiązywała uczelnię do przeprowadzenia nowych wyborów. Rektorzy rozpoczęli urzędowanie 1 września. Nowe uregulowania⁴¹ zwiększyły uprawnienia rektora, dawały mu większe możliwości kierowania obradami zebrania ogólnego profesorów lub senatu. W przypadku uchwały tych ciał, której wykonanie wcześniej zawiesił, a ta została podtrzymana w ponownym głosowaniu, miał prawo skierować sprawę do ministra, który rozstrzygał sporną kwestię⁴².

Wybory na USB odbyły się 23 maja 1933 r. Rektora wybierało 16 delegatów wydziałów, Staniewicz był jednym z przedstawicieli WMP. Delegaci otrzymywali puste kartki, na których mogli napisać nazwisko dowolnego z pracujących na uczelni profesorów zwyczajnych (wówczas było ich 32). W pierwszej turze wygrał poprzedni rektor Kazimierz Opoczyński i to zdecydowanie (otrzymał 12 na 16 głosów), nie zgodził się jednak objąć funkcji. Głosowano jeszcze pięciokrotnie, w drugiej i trzeciej turze nikt nie otrzymał wymaganej większości, w obu Staniewicz dostał najwięcej – po 7 głosów. W czwartej turze wybierano między dwoma kandydatami, którzy w poprzedniej uzyskali największą liczbę głosów – Staniewiczem i chemikiem Kazimie-

---

⁴⁰ W obu międzywojennych ustawach przewidziany był tylko jeden prorektor, do 1933 r. zastawał nim ustępujący rektor, a jeśli nie wyraził zgody, przeprowadzano wybory. Od 1933 r. był on wybierany.

⁴¹ W lipcu 1937 r. uchwalono nowelizację ustawy o szkołach akademickich z 1933 r., którą przygotował minister Wojciech Świątosławski. Dokonano w niej zmian korzystnych dla autonomii uczelni, jednak zapisu o konieczności zatwierdzenia rektora nie usunięto. Zmieniono tylko okres sprawowania tej funkcji na 2 lata. *Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, Dz.U. RP, 1937, nr 52, poz. 406, s. 962, 963.

⁴² AAN, MWRiOP, sygn. 227, k. 27; *Ustawa z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich*, s. 595-599.

rzem Sławińskim. Staniewicz otrzymał 8 głosów, Sławiński – 7, jedna kartę oddano pustą. Po ogłoszeniu wyników i stwierdzeniu przez prowadzącego wyboru Staniewicza na rektora, ten odmówił przyjęcia godności. Prawdopodobnie uznał poparcie za zbyt małe, był to często czyniony zabieg, nawet gdy kandydat był skłonny objąć funkcję, oczekiwał lepszego wyniku, by mieć silniejszą pozycję. Po przerwie w obradach przeprowadzono kolejną turę, wygrał Sławiński, dostając 11 głosów, ale i on nie zgodził się przyjąć stanowiska (musiano wysłać delegację z zapytaniem do jego domu, była ona dwuosobowa – Staniewicz i prorektor Aleksandr Januszkiewicz). W szóstej turze Staniewicz otrzymał 10 głosów, Władysław Dziewulski – 3, a wyraźnie prosanacyjni Stefan Ehrenkreutz – 2 i Bronisław Wróblewski – 1. Staniewicz dostał część głosów również od zwolenników endecji. Tym razem zdecydował się godność przyjąć. Wybór został zaakceptowany przez ministra i zatwierdzony przez prezydenta 10 czerwca 1933 r.⁴³

Chcąc przybliżyć pracę Staniewicza jako rektora, warto najpierw podać nieco informacji na temat uczelni, którą przyszło mu kierować. Przez cały okres międzywojenny USB był najmniejszym z polskich uniwersytetów zarówno pod względem liczby studiujących, jak i zatrudnionych na uczelni profesorów. W pierwszym roku działalności na nowo otwartą uczelnię zapisało się 547 osób, w roku akademickim 1921/1922 przyjęto ich już 1735. Liczba ta systematycznie rosła aż do roku 1932/1933, gdy osiągnęła 3923, później powoli się zmniejszała⁴⁴. Jeśli chodzi o profesorów, to w roku akademickim 1932/1933 USB miał przydzielonych 99 katedr profesorskich (47 zwyczajnych i 52 nadzwyczajne), a profesorów 79⁴⁵. W związku z wejściem w życie nowej ustawy na USB zlikwidowano 7 katedr⁴⁶. W pierwszym roku rektoratu Staniewicza (1933/1934) na USB pracowało 73 profesorów – 32 zwyczajnych i 41 nadzwyczajnych⁴⁷, podobna liczba utrzymała się w dwóch kolejnych latach, nieco wzrosła

⁴³ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IA, b. 327, k. 19, 22, 22v, 23; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 5, 15-17, 29.

⁴⁴ *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/1920*, Wilno 1919, s. 29; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/1922*, Wilno, USB [1921] s. 60; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/1934 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/1930, 1930/1931, 1931/1932, 1932/1933*, Wilno [1934], s. 57-61.

⁴⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 241, k. 39; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/1934*, passim. Nieobsadzanie katedry przez uczelnie zazwyczaj było stanem przejściowym i wiązało się z poszukiwaniem odpowiedniej osoby, częściowo wynikało również z braku takich kandydatów w mało popularnych dyscyplinach. Mogło być też jednak spowodowane blokowaniem katedr przez osoby mające na uczelni wpływy i pracujące jako tzw. zastępcy profesorów.

⁴⁶ Na wszystkich uczelniach zlikwidowano wówczas 51. *Rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z dnia 25 września 1933 r. o zwinięciu niektórych katedr i zakładów w szkołach akademickich*, Dz.U. RP, 1933, nr, 71, poz. 521, s. 1232, 1233. Na USB katedrę stracili m.in., wspomniani już, bardzo zaangażowani politycznie, Stefan Glixelli i Stefan Glaser.

⁴⁷ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/1934*, passim.

dopiero w następnych.

Większość załatwianych przez rektora spraw miała charakter standardowy i nie narażała szczególnych problemów. O sposobie pełnienia funkcji najdobitniej świadczy, jak się wydaje, umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Taką była niewątpliwie sprawa nowej ustawy o szkołach akademickich. Co prawda za rektoratu Staniewicza była ona już uchwalona, ale kontrowersje pozostały. Wzburzenie środowiska uniwersyteckiego znów się nasiliło jesienią 1933 r., gdy profesorowie pozbawieni katedr odchodzili z nich, dotyczyło to także USB. W październiku Staniewicz wydał zgodę studenckiemu stowarzyszeniu Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej na urządzenie w salach Uniwersytetu pożegnalnej uroczystości dla odchodzących profesorów. Uczynił to, nie chcąc dodatkowo zaognić sytuacji i dać ujście emocjom, choć stowarzyszenie skupiało młodzież związana z obozem narodowym i nie stroniło od politycznych demonstracji, zabronionych w murach uczelni. Uroczystość odbyła się 3 listopada w godzinach wieczornych w reprezentacyjnej Sali Śniadeckich w obecności wielu zaproszonych gości – z uczelni i spoza niej, przybył też na nią rektor Staniewicz. Zabierający głos studenci z Bratniej Pomocy, szczególnie jej prezes Jerzy Przyłuski, ostro atakowali zapisy nowej ustawy. Po zakończeniu oficjalnej uroczystości studenci w towarzystwie części profesorów kontynuowali spotkanie w Ognisku Akademickim. Głos zabierał wówczas m.in. Marian Zdziechowski, używając wyjątkowo mocnych słów pod adresem nowej ustawy i jej twórców⁴⁸.

Przemówienia studentów z tej uroczystości następnego dnia wydrukował „Dziennik Wileński”, co tak wzburzyło władze, że numer został skonfiskowany. Ukazał się w sprzedaży w ocenzurowanej formie, zamieszczono tylko początek relacji z uroczystości, reszta szpałt zajmowanych wcześniej przez tekst *Pożegnanie profesorów USB* pozostała pusta. Zareagował też minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Janusz Jędrzejewicz, zażądał od rektora Staniewicza sprawozdania z przebiegu tego pożegnania, przesłania tekstów wszystkich przemówień wygłoszonych zarówno w Sali Śniadeckich, jak i w Ognisku Akademickim oraz podania podstawy prawnej wydania przez niego pozwolenia na zorganizowanie zgromadzenia. Zarzucił też rektorowi, że uroczystości nie miały oparcia w statucie Bratniej Pomocy (stowarzyszenia studenckie nie mogły mieć charakteru politycznego i prowadzić takiej działalności) i były sprzeczne z zapisami ustawy o szkołach akademickich. Odpowiedź Staniewicza nie zadowoliła ministra, w kolejnym piśmie powtórzył bowiem zarzuty, postawił też nowe – nieprzerwanie nielegalnego, politycznego zgromadzenia studentów, nieukaranie prezesa stowarzyszenia. Tym razem Staniewicz odpowiedział ministrowi bardzo stanowczo na jego pismo: „zostało mi uczynione szereg poważnych zarzutów, proszę o pociągnięcie mnie do odpowiedzialności dyscyplinarnej i danie mi w ten sposób możliwości należytej obrony przed postawionymi zarzutami”⁴⁹. Postępowania dyscyplinarne nie wszczęto, podstaw do niego nie widział ani zapytany o to wiceminister ks.

---

⁴⁸ Ibidem, k. 190.

⁴⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 189.

Bronisław Żongołłowicz (był profesorem WT USB), ani też sam minister⁵⁰.

Mimo tak ostrej reakcji na zarzuty ministra, w trudnych sytuacjach Witold Staniewicz jako rektor zwykle prezentował koncyliacyjne podejście, szczególnie w stosunku do studentów, co zazwyczaj przynosiło dobre efekty. Czasem bywał jednak zbyt pobłażliwy, np. w listopadzie 1934 r. w odniesieniu do grupy studentów różnych lat WPiNS, którzy nie zdali egzaminów we właściwych terminach (lub nie przystąpili do nich i studiowali na jednym roku już po kilka lat). Studenci po wykorzystaniu wszystkich możliwości przedłużeń na uczelni złożyli na ręce rektora Staniewicza zbiorowe podanie do ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z prośbą o kolejny termin. Dziekan WPiNS Bronisław Wróblewski wcześniej uznał, zgodnie z obowiązującymi przepisami, że nie ma już możliwości wyznaczenia kolejnego terminu i musi skreślić te osoby z listy studentów. Nie znalazł jednak poparcia u rektora, ten przesłał bowiem pismo studentów do ministra i pozwolił ich delegacji na wyjazd do MWRiOP. Dziekan chciał się w związku z tym nawet podać do dymisji. W Ministerstwie, gdzie nic nie wiadano o stanowisku Wydziału, studentów przyjęto (14 grudnia) i obiecano wyznaczenie nowych terminów egzaminów. Decyzja MWRiOP, nakazująca wyznaczenie takowych, dotarła na USB na początku stycznia 1935 r., a nierzetelni studenci, uznając sprawę za wygraną, zachowywali się arogancko w stosunku do dziekana i władz wydziału. W takiej sytuacji Rada WPiNS w pełni poparła stanowisko dziekana i uchyliła decyzje ministerialne, postrzegając je jako niebezpieczny precedens. Zapewne chciano też w ten sposób zdyscyplinować pozostałych studentów, gdyż nieterminowość w zdawaniu egzaminów była bardzo dużym problemem⁵¹. Nieoficjalnie poproszono ponadto wiceministra Bronisława Żongołłowicza o pomoc. Po jego interwencji w Ministerstwie, to przychyliło się do decyzji Rady WPiNS, co definitywnie, jak się wydawało, rozwiązywało problem. W lutym 1935 r. rektor Staniewicz znów jednak ustąpił stowarzyszeniu Bratnia Pomoc i pozwolił na zorganizowanie wiecu w obronie skreślonych studentów WPiNS, co znów zaogniło sytuację, a ponadto otworzyło drogę do kolejnych sporów. Studenci na wiecu przyjęli bowiem rezolucję, w której żądali przywrócenia skreślonych studentów, a ponadto domagali się zmniejszenia i odroczenia różnych opłat za studia oraz podniesienia dotacji dla Bratniej Pomocy⁵².

Sposób postępowania rektora Staniewicza krytykował Bronisław Żongołłowicz, w swoim pamiętniku napisał na ten temat: „popęłnił błąd wynikający z chęci dogodzenia wszystkim”⁵³. Nawet w tej krytyce widać jednak charakterystyczne dla Staniewicza koncyliacyjne podejście. Po wybraniu Staniewicza na rektora Żongołłowicz napi-

⁵⁰ Ibidem, k. 190-194; *Pożegnanie ustępujących profesorów USB*, „Dziennik Wileński”, 4 listopada 1933, s. 3.

⁵¹ Międzywojenny system organizacji studiów uniwersyteckich pozostawiał studentom dość dużo swobody w uczęszczaniu na zajęcia, zdawaniu egzaminów i kończeniu uczelni. Szerzej zob. M. Przeniosło, *Zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w okresie międzywojennym*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1-2, 2014, s. 87-103.

⁵² LCAP, USB, f. 175, ap. 2 VIB, b. 138d, k. 5, 5v, 6; B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 619, 620, 632, 642.

⁵³ B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 632.

sał z kolei: „Obrażliwy, nierówny, popędliwy, da się mocno we znaki zarówno Ministerstwu, jak i administracji uniwersyteckiej, Senatowi i profesorom. Często będzie groził rezygnacją z urzędu”⁵⁴. Jak się jednak wydaje, Żongołłowicz patrzył tu przez pryzmat wspomnianych wydarzeń politycznych, które sprawiły, że Staniewicz odszedł z polityki, nie chcąc dłużej godzić się z działaniami rządzących. Nie bez znaczenia był też zapewne fakt, że po rezygnacji Staniewicza z mandatu posła, drogi jego i BBWR (więc też jego i Żongołłowicza) zdecydowanie rozeszły się. Wcześniej ich stosunki można by uznać za więcej niż poprawne. Żongołłowicz uważał Staniewicza za miłego człowieka i bywał u niego w domu⁵⁵.

W latach trzydziestych wyzwaniem dla władz USB, również dla Staniewicza, były stale powtarzające się rozruchy antysemityczne⁵⁶. Trudna sytuacja, do której doprowadziły w roku akademickim 1936/1937, i koncyliacyjne podejście Staniewicza zdecydowały też o jego ponownym wyborze na rektora w 1937 r. Jeśli chodzi o genezę zdarzeń z roku 1936/1937, to trzeba sięgnąć do początku lat trzydziestych, kiedy to doszło do najpoważniejszych starć młodzieży studiującej na USB – polskiej, związanej z obozem narodowym, i żydowskiej. W listopadzie 1931 r. niepokoje miały miejsce także we Lwowie i w Warszawie. W Wilnie rozruchy rozpoczęły się 9 listopada, doszło wówczas do napaści na niepełnosprawnego żydowskiego studenta. Rektor Aleksander Januszkiewicz starał się uspokoić sytuację, jednocześnie w odezwie do studentów ostrzegwał ich przed konsekwencjami. Nie bacząc na te ostrzeżenia, następnego dnia młodzież proendecka, związana z Obozem Wielkiej Polski, atakowała studentów Żydów uczestniczących w zajęciach na WL i WMP. Doszło również do bójek na ulicach miasta. Śmiertelnie raniono wówczas studenta I roku prawa Stanisława Waclawskiego, został on ugodzony w głowę kamieniami rzuconymi przez studentów Żydów. Na wniosek rektora Senat zawiesił wykłady na uczelni. Rektor zdecydowanie też odmawiał pertraktowania ze studentami do czasu zaniechania ataków i deklaracji przedstawicieli obu stron o zachowaniu spokoju. W grudniu następnego roku nowy rektor Kazimierz Opoczyński musiał zmagać się z podobnymi problemami. On z kolei starał się rozmawiać z młodzieżą proendecką, która wywoływała zajścia⁵⁷.

Witold Staniewicz w czasie pierwszej kadencji prowadził politykę zapobiegania ta-

---

⁵⁴ Ibidem, s. 503.

⁵⁵ Ibidem, s. 58, 59, 96, 100, 101, 104.

⁵⁶ Do niepokoїв na uczelniach na tym tle dochodziło już wcześniej, często ich podłożem było używanie w prosektoriach wydziałów lekarskich zwłok chrześcijan przez studentów Żydów. Senat USB w listopadzie 1927 r. podjął nawet uchwałę dotyczącą tej kwestii, stwierdzono w niej: „stanowczo zabrania się studentom wtrącać się do sprawy rozdziału preparatów”. LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IA, b. 952, k. 104.

⁵⁷ Ibidem, b. 956, k. 90v, 92v, 96v; *Do ogółu młodzieży akademickiej Uniwersytetu (odezwa rektora)*, „Kurier Wileński”, 10 listopada 1931, s. 2; *Krwawe źniwo obłędnego nacjonalizmu*, „Kurier Wileński”, 11 listopada 1931, s. 2; *Ekscesy antysemityczne w Wilnie*, „Słowo”, 11 listopada 1931, s. 1; A. Srebrakowski, *Sprawa Waclawskiego. Przyczynki do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Wschodni”, t. 9, 2004, z. 3, s. 588–594; B. Żongołłowicz, *Dzienniki*, s. 257–259, 431, 432.

kim zajściom. Na przykład 10 listopada 1934 r. w rocznicę śmierci Stanisława Wacławskiego odwołał zajęcia popołudniowe. Oficjalnie uczynił to w związku ze świętem 11 listopada. Młodzież związana z obozem narodowym potraktowała jednak taką decyzję jako ukłon w ich stronę⁵⁸.

Ponownie rozruchy antyżydowskie wybuchły z dużą siłą jesienią 1936 r., kiedy rektorem był Władysław Jakowicki (pochodził z WL). Ten zdecydowanie sprzeciwił się utworzeniu tzw. getta ławkowego dla studentów Żydów, czego domagała się młodzież proendecka. Wykłady na uczelni znów zawieszono, ale sytuacji nie udało się uspokoić, mimo licznych rozmów ze studentami. Nie mogąc znaleźć wyjścia z tej sytuacji na początku stycznia 1937 r. rektor Jakowicki ustąpił ze stanowiska, zrezygnował również jego zastępca Józef Patkowski, ale ta druga dymisja nie została przyjęta przez ministra⁵⁹.

Wybory nowego rektora USB na resztę kadencji, czyli do końca roku akademickiego 1936/1937 i na dwa następne lata, odbyły się 23 stycznia. Rektora wybierało 16, wyłonionych kilka dni wcześniej, delegatów poszczególnych wydziałów. Był wśród nich Staniewicz. W pierwszej turze zebrani wyrazili solidarność z ustępującym rektorem, Władysław Jakowicki otrzymał 15 z 16 głosów (jedna osoba oddała pustą kartkę). Ten jednak konsekwentnie wyborowi nie przyjął. W drugiej turze podobny ukłon uczyniono wobec prorektora Józefa Patkowskiego, który prowadził obrady. Otrzymał 15 głosów, jedna kartka zawierała nazwisko Staniewicza. Patkowski również odmówił objęcia funkcji. W trzeciej turze najwięcej głosów oddano na Staniewicza – 14, po jednej osobie wskazało Władysława Dziewulskiego i Czesława Falkowskiego. Staniewicz wstępnie zgodził się przyjąć wybór, ostateczną decyzję uzależnił od rozmów z ministrem Wojciechem Świętosławskim. Te odbyły się już tego samego dnia⁶⁰.

Rozmowy musiały pójść po myśli Staniewicza, stanowisko bowiem objął. Szybko też udało mu się nieco uspokoić emocje i doprowadzić do wznowienia wykładów (od 27 stycznia). Nastroje wśród młodzieży wciąż były jednak „bojowe”, nie brakowało wzajemnych ataków i prób mediacji ze strony władz, również rektora. Bywał za to atakowany i to nie tylko słownie, nieznanymi sprawcy obrzucili drzwi jego mieszkania kamieniami. Wciąż jednak starał się rozmawiać ze studentami, a ci – jak się wydaje – w większości darzyli go zaufaniem. Agresywne zachowania doprowadziły w końcu do sytuacji bardzo niebezpiecznej, do próby zamachu na prof. Konrada Górskiego, który z ramienia senatu uczelni był sędzią dyscyplinarnym ds. studentów i nie pobłażał żadnej stronie konfliktu, szczególnie najbardziej wówczas agresywnej młodzieży związanej z obozem narodowym. Pod drzwiami jego domu podłożono ładunek wybuchowy⁶¹, detonacja była bardzo silna, zdemolowała część pomieszczeń. „Ułamki sekundy” zdecydowały, że w wybuchu nie ucierpiała żona profesora. Sytuacja ta sprowadzi-

⁵⁸ B. Żongołowicz, *Dzienniki*, s. 570.

⁵⁹ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IA, b. 961, k. 43v, 53–69, 71, 75v, 76, 85v, 93v, 94, 96v, 98v.

⁶⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 59, 60.

⁶¹ Sprawców schwytano i wkrótce osądzono. Byli związani z ruchem narodowym, nie studiowali na USB. *Wyrok w procesie petardowym w Wilnie*, „Kurier Wileński”, 18 marca 1938, s. 5.

ła wreszcie na młodzież – jak to określił Staniewicz – otrzeźwienie⁶².

Staniewicz pełnił funkcję rektora tylko do końca roku akademickiego, chciał się bowiem zająć organizacją nowego Wydziału Rolniczego (WR), o którego utworzenie od lat zabiegał. Na inauguracji kolejnego roku akademickiego, oddając stanowisko i podsumowując trudne ostatnie miesiące, przypomniał słowa – życzenia, które wypowiedział Józef Piłsudski, otwierając uczelnię w 1919 r.: „by wszechnica nasza – zgodnie z tradycją tej ziemi – nie ziała nigdy jadem nienawiści, nie kroczyła nigdy drogami, które dla nas Polaków tak ciężkimi były”⁶³.

Wydział Rolniczy utworzono w maju 1938 r. z przekształcenia istniejącego od 1924 r. Studium Rolniczego działającego przy WMP. Staniewicz kierował przez kilka lat samym Studium, funkcje powierzono mu 24 maja 1930 r., sprawował ją do momentu zostania rektorem w 1933 r. Jako minister niejednokrotnie bronił też Studium przez likwidacją. Po utworzeniu WR przeszedł z WMP na nowy Wydział wraz z pięcioma innymi profesorami. Jego nominacja nosi datę 30 lipca 1938 r. Został wybrany na prodziekana Wydziału, funkcji dziekana nie chciał objąć⁶⁴.

W latach trzydziestych Staniewicz kontynuował też pracę naukową, którą nieco zaniedbał w okresie pracy w ministerstwie. Kierował także mieszczącym się w Warszawie Wydziałem Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach (nadzorował jego pracę od stycznia 1930 r., formalnie kierował nim od lipca 1933 r., otrzymywał za to wynagrodzenie w wysokości 500 zł miesięcznie). Pracował także w Szkole Nauk Politycznych w Wilnie⁶⁵.

Po wybuchu II wojny światowej Staniewicz pozostał w Wilnie. Zajmował się wydawaniem „Kuriera Wileńskiego” aż do jego zamknięcia w czerwcu 1940 r. W czasie okupacji niemieckiej brał udział w tajnym nauczaniu na poziomie szkoły średniej i wyższej. W 1945 r. przeniósł się do Poznania, w kolejnym zatrudniono go na stanowisku profesora tamtejszego Uniwersytetu. W 1950 r. został aresztowany, w 1952 r. śledztwo przeciwko niemu umorzono. Na Uniwersytet już nie wrócił, został przeniesiony w stan spoczynku. W 1957 r. pozwolono mu znów podjąć pracę na uczelni, w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu, powstałej z dawnego Wydziału Rolniczego

---

⁶² *Przemówienie i sprawozdanie rektora*, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie”, 1937–1938, s. 4, 5, 13; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/1937*, Wilno [1937], s. 5; *Wyrok w procesie petardowym*, s. 5.

⁶³ *Przemówienie i sprawozdanie rektora*, s. 13.

⁶⁴ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IA, b. 963, k. 12v; ap. 1 IBb, b. 778, k. 17, 72, 81; *Kronika Uniwersytecka z roku akademickiego 1937/1938*, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie”, 1938–1939, s. 182, 205; B. Żongołowicz, *Dzienniki*, s. 540, 583, 585, 633, 634; A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. L. Piechnik, K. Puchowski, Kraków 1996, s. 169, 171, 172.

⁶⁵ LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 778, k. 109, 13-144; AAN, MWRiOP, sygn. 5818, k. 177, 183, 185, 187, 199, 209, 213, 215, 243.

i Leśnego Uniwersytetu. W 1960 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł w Poznaniu 14 lipca 1966 r.⁶⁶

Witold Staniewicz był człowiekiem bardzo aktywnym, oprócz pracy zawodowej angażował się w życie społeczne i polityczne, walczył w czasie wojny polsko-bolszewickiej, a także o przynależność rodzinnej Wileńszczyzny do Polski. Swoją pracę zawodową związał z rolnictwem i jego nowoczesną organizacją. Za sprawą swojego dziadka interesował się tymi kwestiami od dziecka. Później dążył do unowocześnienia polskiego rolnictwa jako naukowiec, praktyk i minister. Jako polityk ceniał kompromis; odszedł z polityki, gdyż nie godził się na łamanie praw człowieka i niszczenie wolności szkół akademickich. Jako rektor USB również prezentował bardzo koncyliacyjne podejście, które zwykle pozwalało mu rozwiązywać nawet najtrudniejsze problemy. W sytuacjach, na pozór nie do rozwiązania, Uniwersytet nie raz odwoływał się do jego umiejętności godzenia zwaśnionych stron.

Summary

WITOLD STANIEWICZ – PROFESSOR OF AGRICULTURAL ECONOMICS, RECTOR OF STEFAN BATORY UNIVERSITY IN VILNIUS

Witold Staniewicz was a Vilniusian by birth, his family lived on district of Vilnius for generations. As adult he connected his life with Vilnius and local University. Soon as University was founded he started work as assistant lecturer, next he became a professor and a rector. In the work he devoted to agriculture and his economics. He aimed at modernization Polish agriculture not only as a scientist but also as a practician and as a minister. In the years 1926–1930 he was the minister of agriculture. As a rector of the University he always attempted at conciliation and so he usually was able to solve the problems, even the most difficult of them.

Keywords: history of higher education in the Second Republic of Poland, professors, rectors

Słowa kluczowe: dzieje szkolnictwa wyższego w II Rzeczypospolitej, profesorowie, rektorzy

Bibliography

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 241; sygn. 5818.

Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, Uniwersytet Stefana Batorego

---

⁶⁶ A.A. Zięba, *Witold Staniewicz*, s. 569, 570.

w Wilnie, f. 175, ap. 1 IA, b. 327; b. 952; b. 956; b. 957; b. 961; 963; ap. 1 IBb, b. 778; ap. 2 VIB, b. 138d.

Litewskie Historyczne Archiwum Państwowe w Wilnie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, f. 1135, ap. 4, b. 163; ap. 20, b. 456.

Źródła drukowane, prasa, pamiętniki:

Do ogółu młodzieży akademickiej Uniwersytetu (odezwa rektora), „Kurier Wileński”, 10 listopada 1931, s. 2.

Ekscesy antysemickie w Wilnie, „Słowo”, 11 listopada 1931, s. 1.

Glaser Stefan, *Urywki wspomnień*, Londyn: Odnova, 1974.

Kronika Uniwersytecka z roku akademickiego 1937/1938, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie”, 1938–1939, s. 180-210.

Krwawe żniwo obłędnego nacjonalizmu, „Kurier Wileński”, 11 listopada 1931, s. 2.

Pożegnanie ustępujących profesorów USB, „Dziennik Wileński”, 4 listopada 1933, s. 3.

Profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego w sprawie Brześcia, „Dziennik Wileński”, 24 grudnia 1930, s. 2.

Przemówienie i sprawozdanie rektora, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie”, 1937–1938, s. 3-13.

Rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z dnia 25 września 1933 r. o zwinięciu niektórych katedr i zakładów w szkołach akademickich, Dz.U. RP 1933, nr, 71, poz. 521.

Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań scenograficznych w opracowaniu kancelarii sejmowej, Wilno: Wydawnictwo Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1922.

Sprawa brzeska. Dokumenty i materiały, oprac. M. Leszczyk, Warszawa: KiW, 1987.

Sprawa Brześcia w sejmie, „Dziennik Wileński”, 18 grudnia 1930, s. 1.

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/1920, Wilno: USB, 1919.

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/1934 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/1930, 1930/1931, 1931/1932, 1932/1933, Wilno: USB, [1934]; w roku akademickim 1936/1937, Wilno: USB, [1937].

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1921/1922, Wilno: USB, 1921; w roku akademickim 1924/1925, Wilno: USB, 1924; w roku akademickim 1925/1926, Wilno: USB, 1925; w roku akademickim 1926/1927, Wilno: USB, 1926.

Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, Dz.U. RP 1920, nr 72, poz. 494.

Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, Dz.U. RP 1933, nr 29, poz. 247.

Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach

akademickich, Dz.U. RP 1937, nr 52, poz. 406.

W obronie wolności szkół akademickich, Kraków: Dom Książki Polskiej, 1933.

Wyrok w procesie petardowym w Wilnie, „Kurier Wileński”, 18 marca 1938, s. 5.

Żongółłowicz Bronisław, *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa: Retro-Art., 2004.

Opracowania:

Bortkiewicz-Szyszkowska Anna, *Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. L. Piechnik, K. Puchowski, Kraków: WAM, 1996, s. 166-184.

Dybiec Julian, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków: Wyd. PAU, 2000.

Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego, red. A. Garlicki, Warszawa: PWN, 1982.

Jaczewski Bogdan, *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*, Wrocław: Ossolineum, 1978.

Kaczmarek Zygmunt, *Staniewiczowa Eugenia*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, z. 3, Warszawa: FNP, 2002, s. 572-573.

Łapa Małgorzata, *Witold Staniewicz – minister reform rolnych w latach 1926–1930*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, t. 6, 2009, s. 236-256.

Przeniosło Małgorzata, *Dochody nauczycieli państwowych szkół akademickich w II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 68, 2008, s. 35-63.

Przeniosło Małgorzata, *Stopnie tytuły i stanowiska naukowe w II Rzeczypospolitej*, „Res Historica”, t. 33, 2012, s. 149-170.

Przeniosło Małgorzata, *Zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w okresie międzywojennym*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1-2, 2014, s. 87-103.

Srebrakowski Aleksander, *Sprawa Wacławskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Wschodni”, t. 9, 2004, z. 3, s. 575-601.

Wrzosek Adam, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1919 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno: USB, 1929, s. 1-32.

Zięba Andrzej A., *Witold Staniewicz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, z. 3, Warszawa: FNP, 2002, s. 563-572.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 2016.01.24.

Data wstępnej akceptacji artykułu przez Redakcję: 2016.02.06.